SPRÅKLIG SAMLING

NR. 3
SEPTEMBER

1972
13. ÅRGANG

GITT UT AV LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

SPRÅKET — ET SOSIALT FENOMEN

Av
FINN-ERIK VINJE

På slutten av 1800-tallet og et godt stykke inn på vårt eget hundreår var språkvitenskapen preget av naturhistoriske og evolusjonistiske synsmåter. Språket ble i stor monn sett på som et naturprodukt som utviklet seg best om det fikk leve i fred, uforstyrret av menneskelige inngrep. — Begrepet «språkets lover» forestilte en seg analogt med naturkreftene som mekanisk virkende krefter. Lydlovene virket blindt.

I en slik atmosfære lå forholdene dårlig til rette for rasjonell og aktiv språkrøkt for å si det mildt. Junggrammatikerne inntok et nærmest anarkistisk standpunkt til språkrøkt og språkriktighetsspørsmål. — Den innflytelsesrike Max Müller — som påvirket også norsk språkdebatt i 1870—80-åra — sier beint fram at vi like gjerne kan forsøke å endre de lovene som bestemmer blodsirkulasjonen i kroppen vår, som å prøve å skape nye ord etter eget godtykke.

I vårt hundreår er språkets sosiale og kommunikasjonstekniske sider kommet mer i forgrunnen. Språket oppfattes som et sosialt fenomen, et sett av sosiale vaner som må ses i lys av sine funksjoner innenfor gruppa. Språket er ingen organisme som følger sine egne, «iboende» lover; verken Gud eller naturen har skapt det.

Påfallende ofte i den språkvitenskapelige litteraturen sammenliknes språket med en maskin, et verktøy eller et redskap. Det kunne nevnes en lang rekke toneangivende fagfolk som har brukt nettopp den metaforen.

Når språkets sosiale sider kommer i forgrunnen og dets oppgaver som kommunikasjonsmiddel understrekes, følger

Landsstyremøte 29. oktober side 3

Trøndersk mål og målstode i perspektiv " 7

"Liberalisering" av bokmålet " 11

naturlig den oppfatning at språket — likesom andre sosiale konvensjoner — bevisst kan forandres og forbedres.

Den kjente estniske målbøteren Johannes Aavik sier det slik: «Därför bör det (=språket) betraktas inte enbart med naturvetarens öga, som är interesserad av att konstatera och förklara företeelser, utan även med naturmänniskans, ingeniørens, teknikerens öga, som eftersträvar att böja och utnyttja företeelser till sitt gagn, enligt sina ädamål.»

På liknende måte hevdet en av grunnleggerne av Pragskolen, Bohuslav Havránek, på lingvistkongressen i København i 1936 at den la-skureholdning overfor standardspråkets problemer som var så dominerende i europeisk lingvistikk opp til det tredje tiår av 1900-tallet, ikke lenger kunne opprettholdes. Lingvisten har ikke bare lov, men en klar *plikt* til å være med på normeringen av standardspråket. Hans oppgave er å foreslå hvilke elementer i systemet som skal understøttes — hvilke som er funksjonelt best skikket for det aktuelle systemet. Han skal dessuten aktivt være med på å motarbeide slike språklige elementer som ikke kan forsvares fra funksjonelt synspunkt.

Normering

I Norge har det vært lang tradisjon for at språkmannen skal delta i normeringsarbeidet, og det torde i dag være enighet om at han har rett og plikt til å påta seg slike oppgaver. Jeg antar at følgende sitat, som er hentet fra professor Knut Bergslands tiltredelsesforelesning i 1949, er representativt:

«For språket er ikke bare noe som kan studeres og reproduseres, men også — ikke minst i vår tid — noe man kan gripe inn i og omforme, og det reiser problemer som lingvisten ikke kan skyve fra seg.»

Også i våre nordiske naboland har det lenge vært en utbredt oppfatning blant fagfolk at språklig planlegging og dirigering ikke bare er mulig, men også ønskelig. Otto Jespersen i Danmark var en tidlig representant for et slikt syn, og i Sverige har en rekke framtredende språkfolk interessert seg for og deltatt i normeringsarbeidet. Islandske og finlandske fagfolks interesse for språkplanlegging er velkjent.

Et eksempel: Den svenske reformen som fjernet verbenes flertallsformer *(jag kastar — vi kasta)* var ikke resultat av noen spontan utvikling, noe som kom av seg sjøl, men en følge av flere språkmenns (Esaias Tegnérs, Adolf Noreens, Gustaf Cederschiölds og andres) bevisste arbeid og planmessige propaganda. Det var minst av alt noen indre nødvendighet i skriftspråkets utvikling som presset reformen fram.

I prinsippet er det ikke noen side av språket som ikke vilkårlig kan forandres. Erfaringer fra mange land — Estland, Finland, Tjekkoslovakia, Ungarn, Tyrkia, Kina o. fl. — har vist oss at bevisste inngrep kan gjøres i fonologi, morfologi og syntaks. Men det er åpenbart innenfor vokabularet at språkplanleggeren har de beste utsikter til å lykkes.

Språket ble på 1800-tallet gjerne sammenliknet med en organisme. I vårt hundreår er denne metafor avløst av en annen: Språket oppfattes som en struktur, et system der hver del av helheten er avhengig av de andre delene og der forskyvninger i én del gir ringvirkninger i systemet.

Men det finnes tydelig en klar forskjell: Det er fast strukturerte og løst strukturerte områder. Uttale og grammatikk utgjør mer lukkede enheter, relativt stabile delsystemer som er nokså motstandsdyktige overfor forandringer. Vokabularet er av en mer usystematisk natur, og der kan inngrep og endringer skje oftere uten konsekvenser for systemet.

Men når det sies at uttale og grammatikk utgjør stabile systemer, betyr altså ikke det at disse er upåvirkelige av bevisste inngrep. Det finnes mange eksempler på at f. eks. grammatiske morfemer er nyskapt og innført i skriftmål, og derfra vunnet innpass i standard-talespråket.

I våre dager griper standardspråket inn på utallige måter i vårt dagligliv, og neppe noen tidligere epoke har stilt så omfattende krav til språket som vår. Både i de gamle samfunn med etablerte skriftspråk og litterære tradisjoner, og i de nye statsdannelser i den tredje verden er det et økende behov for normering og regulering, til dels nyskaping av skriftspråk for folk som tidligere ikke har brukt sitt språk i skrift.

Over til side 4

SPRÅKLIG SAMLING
Redaktør: Ivar Grotnæss
Frichsgt. 3-5, Oslo 3 — Tlf. (02) 46 78 97

SPRÅKLIG SAMLING — VIL SI SOLIDARITET!

Landslaget for språklig samling arbeider for tilnærming mellom våre to offisielle skriftspråk. Det hersker ulike oppfatninger om hvordan tilnærminga bør finne sted — også blant tilhengerne av Språklig samling — men svært få i dette landet vil ta avstand fra tilnærmingstanken. Målet for all språkrøkt i Norge er ei sammensmelting av de ulike varianter av norske målformer til ett norsk skriftspråk.

Ytterfløyene i norsk språkstrid vil at utviklinga mot ett språk skal gå langsomt. Vi i Språklig samling arbeider for at vi skal nå målet raskere. — Det kan skje ved ei fornuftig normering av skriftspråket både i bokmål og i nynorsk. Tilnærming kommer ikke av seg sjøl, rekende på ei fjøl. Den kan heller ikke forseres i utrengsmål.

Men noen må gå aktivt og målbevisst inn for tilnærming og samstundes vise toleranse og liberal holdning i språksaka. Språklig samling står for større forståing mellom partene i språkstriden. Bare da kan vi ha von om å lykkes på lengre sikt.

Skal vi nå målet i rimelig tid, må vi være villig til å godta at det er mange forskjellige syn på hva som er god norsk. Det nytter ikke å sette seg på sin høye Pegasus og kreve frihet og rett utelukkende for *sitt* syn, uten vilje til å lytte og ta omsyn til avvikende oppfatninger hos språkgrupper som en ikke ønsker å solidarisere seg med.

Vi har opplevd mange envise og hatske utfall mot innbilte motstandere i norsk språkdebatt. Samnorskfolk har fått merke det. Like fullt bærer vi på drømmen om ett norsk skriftspråk. Vi kommer alle til å trenge ei samling i rettskrivingsspørsmål om vi skal kunne stå sammen mot den sterke internasjonaliseringa som gjør seg gjeldende i vårt land — også på det språklige området.

Vektige historiske, sosiale, nasjonale, geografiske, kulturelle og ikke minst reint praktisk-rasjonelle argumenter taler for å arbeide seg fram til ett skriftspråk i Norge, men all argumentasjon faller på steingrunn om vi ikke viser *solidaritet*.

Solidaritet med alle språkgrupper i landet vårt er grunnlaget for arbeidet i Språklig samling. Det er et slikt syn og ei slik holdning til språkspørsmålet en kan støtte ved å melde seg inn i laget vårt. Bare ved å få flere medlemmer og tilhengere kan vi skape en bedre og sterkere organisasjon med større tyngde og slagkraft.

Støtt solidaritetstanken i språksaka ved å melde deg inn i Landslaget for språklig samling!

Etter folkerøystinga

Til dette nr. av bladet hadde redaktøren fått inn en del innlegg om EF-saka, fra motstandere såvel som tilhengere, men artiklene er blitt uaktuelle når dette leses. Dette understreker det synspunktet vi har hevda her i bladet før, at EF-saka ikke var egna til debatt i et organ som bare kommer ut 4 ganger i året.

Redaktøren.

Landsstyremøte

Det blir landsstyremøte søndag 29. oktober i Stortingsbygningen. Vi ber medlemmene i Landstyret om å reservere denne dagen.

Foreløpig har vi satt opp følgende dagsorden:

1. Årsmelding
2. Regnskap for 1971
3. Språklig Samling og Språkrådet
4. Framlegg
5. Organisasjonssaker
6. Valg av valgnemnd til Landsmøtet 1973
7. Eventuelt

Vi ber medlemmer som ønsker å legge fram saker eller ta opp framlegg på møtet, å gi skriftlig melding til Sentralstyret et par uker før møtet.

Vel møtt.

For Landslaget for språklig samling
Ivar Grotnæss

SPRÅKET . . . . . . (fra side 2)

Språkplanlegging

I denne situasjon er det vokst fram en ny vitenskapelig disiplin, language planning — på norsk språkplanlegging. På flere hold i verden arbeides det nå med *teori* for språkplanlegging, og det utforskes metoder for planleggingens praktiske gjennomføring. Det trengs — også i vårt land — spesialister som helt og holdent kan ofre seg for denne viktige side av moderne samfunnsplanlegging.

Jeg må i denne sammenheng flette inn noen ord om den meget omtalte motsetningen mellom spontan og styrt språkutvikling. I en viss forstand er spontan språkutvikling en umulighet .Det vil alltid være til stede en norm i språket, til og med når den ikke er kodifisert. En standardisering av uttrykksmidlene ligger i språkets natur som sosialt fenomen som kodesystem, og er en nødvendig forutsetning for at språklig kommunikasjon skal skje effektivt. Det vil alltid være *noen* som bestemmer hvilke elementer denne normen skal bestå av, hvilke endringer som skal tillates og hvilken retning utviklingen skal ta.

Om vi tenker oss begrepet spontan språkutvikling i betydningen en la-skure-holdning, der den form eller det ord som vinner i konkurransen *dermed* betraktes som den beste — da vil spontan språutvikling finne få tilhengere i dag.

Språket er et sosialt produkt, og det kan ikke ses isolert fra de kreftene som bestemmer den alminnelige samfunnsutviklingen. De forandringer som oppstår i mønsteret for den sosiale omgang — kjønnsrolleforskyvninger, folkeflyttinger o.l. — bestemmer arten av de språklige forandringer.

Et offentlig ansvar

Sosial planlegging er et alminnelig godtatt prinsipp — og det er i vårt samfunn de folkevalgte organer som trekker opp rammer og retningslinjer for slik virksomhet. Gjennom de siste hundre års språkutvikling i Norge har det på tilsvarende måte vært ett framtredende trekk som jeg vil poengtere: Språkpolitikk og språknormering er et offentlig ansvar. Myndighetenes politikk fra 1862 til i dag har vært å gripe dirigerende inn på skriftspråkets regelverk, og Stortingets flertall har — iallfall siden 1917 — akseptert en slik linje.

Språkplanlegging forutsetter en språklig verdilære, som Otto Jespersen sa i 1921; en språklig evaluering, ville vi vel sagt i dag.

Det trengs ikke noe inngående studium av språkbruk og språkbygning for å konstatere at språket slik vi har fått det overlevert, på mange måter er et ufullkomment system. De sosiale, tekniske og kulturelle forandringer skjer fort — og språket har vansker med å tilpasse seg.

Det er ikke bare leksikalske mangler og ufullkommenheter det er snakk om. Også ellers er det lett å finne lakuner og unødvendige elementer som er oppstått ved tilfeldighetenes spill eller ufornuftige normeringstiltak .

Jeg kan ikke komme inn på enkeltheter, men vil understreke at Norsk Språkråd her kommer til å måtte ta opp og finne løsninger på normeringsoppgaver som ikke får skyves til side for andre oppgaver.

Behov for rettleiing

I snart fem år har jeg holdt gående en fjortendaglig språkspalte i en hovedstadsavis, og jeg er blitt slått av framfor alt to forhold:

For det første at behovet for konkret rettleiing er enormt. En kan tilsynelatende fortsette å stille spørsmål i det uendelige. Og det er ikke dumme spørsmål, som skyldes uvitenhet eller tåpelighet. Det er nesten hele veien kloke spørsmål, og nødvendige spørsmål, som svært mange mennesker blir stilt overfor daglig. Alle spørsmål er ikke like viktige, men de krever et svar, en avgjørelse — for at ikke skrivearbeidet unødig skal hemmes eller sinkes.

Det er vanskelig å skrive, men vi gjør det lettere når det stilles opp klare regler som språkbrukerne kan følge. Det

FRIDA

ANDREASSEN ETTF.

SKEI – SURNADAL

Kolonial – Kortevarer – Manufaktur

er bra og riktig å følge disse reglene, for det er praktisk. Det er også bra med kritisk sans — overfor egne og andres produkter. Men den kritiske sans må holdes i tømme. Med pedanteri og regelretthaveri oppnår vi neppe å øke uttrykksevnen eller skjerpe sansen for de språklige uttrykksmidler, men vel å gjøre det ekstra vanskelig for godtfolk å feste ord til papiret. Vi som steller med normeringsarbeid, vi bør huske på at språkreglene, de er til både for dem som skriver tre brev i året og for dem som skriver like mange bøker i året.

Det andre som har slått meg, er dette: At de vulgære utslag av tradisjonell norsk språkdebatt, som kommer til uttrykk i slagord om skam-norsk og heimedanskar og å tale med skakk kjeft — dette språkkjeklet kan kanaliseres som mer positiv språklig interesse dersom det åpnes muligheter for det.

Enighet om tilnærming

Jeg nevnte at språkplanlegging forutsetter en evaluering, en språklig verdilære. Når det først er oppstilt en teori for språkplanlegging, og en har postulert visse forhold som ønskelige, da kan en i svært mange tilfelle evaluere språklige fakta objektivt og i samsvar med vitenskapelige metoder vurdere — til dels kvantitativt — de konkrete språklige trekk ut fra oppstilte mål.

I Stortinget har det under behandlingen av språksaka de siste par år vært enighet om at tilnærmingen mellom våre to målformer skal fortsette. En enstemmig stortingskomité slo fast at dette er det langsiktige mål for norsk språkpolitikk. Dette er en verdidom, som jeg oppfatter som retningsgivende for arbeidet i Norsk språkråd.

Det hadde ikke vært noe i veien for å innta det motsatte standpunkt, og hevde at en sammensmelting av de to målformer er umulig eller skadelig, og derfor sørge for å motarbeide tilnærmingen. Det er i alle fall ikke noen *språkvitenskapelige* argumenter som avgjør hvilket standpunkt som er det rette.

Men i Norge har altså de folkevalgte organer bestemt at vår normeringsvirksomhet skal være innstilt på en tilnærming mellom våre målformer, og selv de som i de store stortingsdebattene i dette hundreåret har utgjort mindretallet, har sett det som ønskelig med en utvikling fram mot ett skriftspråk. Det er tempoet og midlene det har stått strid om.

Personlig har jeg vanskelig for å tro at en ikke-styrt utvikling skal kunne føre våre to mål sammen til ett. Dersom det ikke blir iverksatt sperretiltak fra det ene eller det annet hold, kan vi nok få en utveksling innenfor ordforrådet, en utveksling som smått om senn kan føre til en vis utjamning. Men at det i lydformer og bøyning skulle skje en slik tilnærming uten en aktiv språkrøkt som sikter mot dette mål, er det vanskelig å tenke seg. Vi skal huske på at holdningsløshet også er en holdning.

Jeg oppfatter Stortingets behandling av språksaka som et pålegg om at denne langsiktige tilnærming jeg har nevnt, ikke skal oppgis, men at midlene i dette arbeidet skal være delvis andre — samlingen skal ikke «forseres», som det heter. Det er understrekt fra flere hold at det skal vises større liberalitet overfor de mange ord og former som har tradisjon i skriftspråket og som er levende i litteratur og tale, men som er utestengt fra gjeldende rettskrivning.

Å godkjenne slike former *kan* skape den avspenning og ro som vi så sårt trenger i den norske språksituasjon. Det *kan* hende at dette vil føre til at noen av de fastfrosne frontene tiner — og at vi, som Lars Roar Langslet sa i Stortinget, får oppleve at det «vil komme i gang igjen en naturlig utvekslingsprosess (=mellom de to målformer), som nu har vært kunstig bremset.» Denne «kunstige bremsing», som har betydd at riksmålet har satt stenge for den overrisling av folkemålsformer som Sophus Bugge en gang talte om, — denne «kunstige bremsing» vil da kanskje — i den atmosfære som vi alle håper på — bli slått av.

Språkrådet skal ifølge loven «følge utviklingen i skriftspråk og talespråk», dvs. registrere

KONTINGENTEN

KR. 20,–

Ennå er det noen medlemmer som ikke har betalt.

Vi trenger penger til avisa.

Nye medlemmer betaler for 1973.

utviklingen. Dette er en viktig og maktpåliggende oppgave. Men dette får i denne sammenheng ikke være noe mål i seg sjøl. Hensikten er jo at en nøyaktig kartlegging av ulike sider av nåtidsspråket skal gi grunnlag for aktiv språkrøkt. På grunnlag av de iakttakelser som blir gjort må det utarbeides et program for språkrøkt på lengre sikt, med spesiell oppmersomhet rettet mot de svake punkter i språket vårt, og mot de punkter der den såkalte utviklingen tar uheldige veier. Dette er en viktig og omfattende oppgave, og den krever lang tids samarbeid mellom mange sakkyndige.

Språket har mange funksjoner å fylle. Det skal ikke bare tjene som kommunikasjonsmiddel for saklig informasjon, det er også uttrykksmiddel for estetiske opplevelser og erfaringer. Som uttrykksmiddel for litterær kunst kan språket ha oppgaver som stiller det i motsetning til annen språkbruk, og med tanke på alle de ulike funksjoner språket har, kan det være urimelig å søke etter felles normer for dem alle.

Språkplanleggingen gjelder derfor især sakprosaen, der språkets praktiske oppgaver er framherskende. Indirekte får språkplanleggingen virkninger også for annen språkbruk.

Det skulle ikke være altfor vanskelig å oppnå enighet om visse ideelle krav til god språkbruk. Mange lingvister har gitt til kjenne sin oppfatning; jeg har ikke her plass til å gå nærmere inn på temaet, men bare understreke at det gjelder å komme fram til en avbalansert vurdering av faktorer som språklig effektivitet, klarhet, smidighet, fasthet. I alle språkets praktiske funksjoner er det funksjonelle omsyn som gjør utslaget.

Vi takker for gavene!

A. Nesland, Neslandsvatn	kr.	10,00
L. Myklebost, Skien	«	100,00
L. Egerdal, Grålum	«	15,00
A. Dalsbø, Tromsø	«	10,00
R. S.	«	50,00
S. Benum, Oslo	«	10,00
E. Røssaak, Ålesund	«	20,00
L. Didichen, Oslo	«	70,00
O. F .Singstad, Fannrem	«	200,00
P. Sætre, Haugesund	«	20,00
J. F., Oslo	«	25,00
R. Seweriin, Oslo	«	85,00
O. Tjørhom, Egersund	«	20,00
T. Nomeland, Valle	«	25,00
H. Dalene, Bø	«	50,00
Th. Moen, Sundebru	«	50,00
I. Hundvin, Drammen	«	25,00

Forskning av nåtidsspråket

Ett moment må framheves i denne situasjon, da vi står i startfasen for Norsk språkråd: Språkplanleggeren må arbeide intimt sammen med den mer teoretisk innstilte, beskrivende lingvistikk, og presse på for å få utforsket alle de sider av nåtidsspråket som har interesse for språkplanleggingen. Det er uomgjengelig nødvendig for en adekvat språkplanlegging at den bygges på kunnskap om det språket en vil normere.

Derfor kreves det atskillig mer viten om nåtidsspråket enn den vi nå har. Det gjelder ordlagingslære, det gjelder syntaks, det gjelder sosio-lingvistiske forhold. Massemedienes språkbruk og språklig innflytelse er uutforsket. Standardtalemålet, dvs. talespråket til utdannede personer, kjenner vi nesten ingenting til, fordi dette er et forskningsfelt som til nå praktisk talt har vært neglisjert — og ikke bare i vårt land.

Språkmannen spår — samfunnet rår

Men språkplanleggingen har en annen viktig side, like viktig som den faglig-språklige.

Det er gjennomføringen av programmet, strategien, metodene for hvordan språksamfunnet skal overtales til å akseptere de tilråinger som planleggeren kommer med. Språkmannen spår, men samfunnet rår. En nyhet må finne resonnans innenfor kollektivet om den skal få språklig karakter.

I dette arbeidet er det nødvendig å trekke inn all den kunnskap vi har om samfunnsmekanismer og sosiale vaner, og språkmannen må samarbeide med psykologer, sosiologer, pedagoger og opinionsforskere.

Motsetningene i språklige spørsmål er — som vi alle kjenner til — særlig godt egnet til å sette sinnene i heftig bevegelse. Det gjelder også språkfolk, det vil også gjelde medlemmer av Norsk språkråd. Ytterpunktene representeres av på den ene side dem som betrakter enhver nyutvikling med mistro og oppfatter den som forfallssymptom — på den annen side av dem som mener at alt nytt er godt, eller at alt er like godt i språket. Om vi aksepterer språklig planlegging, må vi sjølsagt ta avstand fra begge disse holdninger.

Brytningen mellom de forskjellige syn, mellom de forskjellige vaner, vil alltid være til stede. For det første rommer språkspørsmålet i Norge sosiale og politiske motsetnin-

TRØNDSK I MÅL og målstoda i perspektiv —

Av
LARS S. VIKØR

Ei av dei viktigaste innvendingane mot den tradisjonelle språvitskapen er at han har vore for opptatt av språket som eit isolert fenomen. Ein har konsentrert seg om å studere den indre strukturen, oppbygginga av språket utan å ta opp korleis det fungerer i samfunnssamanhengen. Dette gjeld ikkje minst målførestudiet i Noreg, jamvel om stoda her er mye betre enn i dei fleste andre land. Vanligvis blir målføra sett på som eit raritetskabinett for språkhistorikarane og behandla deretter, mens mye av målførestudiet her i landet har hatt det klare siktemålet å auke respekten for folkemåla og bidra til ei demokratisering av skriftspråket ved å føre dialekttilfang inn i det. Likevel: når det blir undervist i målføre ved dei høgste lærestadene i landet, universiteta (i alle fall det i Oslo), konsentrerer ein seg heilt om å lese målprøver frå ymse dialektområde og analysere dei språkleg, mens dei andre aspekta ikkje blir tatt opp.

Boka «Trøndermål», som nyleg er utgitt på Det Norske Samlaget, gir ein god illustrasjon på kva for andre aspekt det her er tale om. Det er ei artikkelsamling av sju vitskapsmenn som er knytte til universitet i Trondheim, og handlar om «språkarv og språkforhold i Trøndelag og på Nordmøre», som undertittelen på boka seier. Boka har ni kapittel; først får vi eit oversyn over trøndermåla, deretter drøftingar av normeringsproblem reint språkleg,

---

ger som ikke uten videre kan slettes ut. For det andre dreier det seg her om sosiale vaner som er dypt rotfestet og temmelig bestandige, og det må nødvendigvis oppstå motsetninger mellom dem som vil holde fast ved disse vaner, og dem som tar sikte på å endre språksamfunnets vaner på ett eller flere punkter.

I alle fall er det viktig å være klar over at språklige vaner er realiteter som en må ta omsyn til i en planmessig språkrøkt. Språkmannen kjenner sin språkhistorie og vet at vanene meget vel kan forandres, og *at de* forandres — men han skal ikke undervurdere deres styrke. Språkfølelse og språkvaner er psykologiske realiteter — de er ennå for størstedelen uutforsket.

Men det vi aller først burde få gjort, er å kartlegge grundig de erfaringer som er innhentet, den metode som er fulgt og de resultater som er nådd i alle de land der det er gjort omfattende forsøk på språklig planlegging — inklusive vårt eget land. Det skulle bl. a. gi bedre muligheter for å forutsi hvilke sjanser det er for å få språkbrukeren til å akseptere en konkret språklig nyhet eller en omlegging av en språklig vane.

Det ser ut til at de psykologiske, sosiale og kulturelle vilkår for vellykt språkplanlegging varierer sterkt fra land til land. Motstand mot språkplanlegging møter vi især i de land som har en lang litterær tradisjon, relativt enkel morfologi og små dialektale forskjeller.

Situasjonen er annerledes i språksamfunn med kort litterær tradisjon, komplisert morfologi, store dialektale forskjeller og mange konkurrerende former innenfor standardspråket.

Det gjenstår mye forskning før språkplanleggingen skal få det solide fundament den trenger. Jeg håper at den velvilje som nå begunstiger Norsk språkråd, skal føre til at mye av denne forskningsinnsats blir gjort, slik at vi kan nærme oss det som er vårt alles mål: å gjøre språket til det smidige og uttrykksfulle redskap for vår tanke som det kan og bør bli.

*

Vinjes artikkel har vært gjengitt som kronikker i «Dagbladet». Red. anm.

sosiolingvistiske forhold, stadnamn, ibuarnamn, opplæringsmål, språkstoda i litteratur og presse, og endeleg av målrørsla si stilling. Størst er kapitla om trøndermåla og stadnamna, og det syner vel kva område det er arbeidd mest på hittil. Mest interessant er kanskje kapitlet om sosiolingvistikken eller språksosiologien. Denne vitskapen går ut på å finne ut korleis sosiale motsetnader og ulikskapar gir seg språklege utslag og påverkar språkbruken og språkutviklinga. Ola Stemshaug, som har skrive dette kapittlet, set opp seks sosiologiske faktorar å arbeide med i denne samanhengen, nemleg 1) Bustad (geografisk plassering), 2) Sosial status, 3) Rase, 4) Alder, 5) Kjønn, 6) Situasjon. At bustaden (t.d. skilnaden bygd/by), sosial status og alder påverkar språket, er vel dei fleste klar over, likeeins at ein gjerne varierer språkbruken etter den situasjon ein er i (ein talar t. d. sjeldan like heime ved middagsbordet og på talarstolen). Rase-momentet er lite aktuelt i vårt land; det kjem inn der vi har samisk busetnad. At språket varierer etter kjønn, er kanskje ikkje mye kjent. Stemshaug gir to ulike døme på det: i Trondheim og andre tettstader, men også utover bygdene, har jentene ein tendens til å ta meir etter «det fine», mens gutane taler breiare dialekt. I Trondheim ser dette ut til å vere eit ledd i eit gammalt kjønnsrollemønster, som etter kvart har breid seg utover til andre stader og. Stikk motsett er tilhøvet i visse fiskarbygder, der mennene talar meir avslipa, mens kvinnene nyttar «ektare» målføre. Grunnen er den at mannen får mye meir kontakt med andre målføre når dei er ute på fiske, mens kvinnene stort sett held seg heime i bygda.

Ei særskilt problemstilling er tilhøvet til skriftspråka. At nynorsk er det naturlege skriftlege uttrykket for dei trønderske målføre blir klart nok demonstrert i den «filologiske» delen av boka. Ein interessant observasjon i same lei gjer Ingvald Raknem i kapitlet om litteraturspråket: nemleg at bokmålsforfattarane jamt over nyttar mye meir dialekt i replikkane enn nynorskforfattarane. Det tyder på at dei har hatt ei kjensle av at målet deira eigenleg er framandt i det trøndske miljøet dei skriv om, slik at dei må nytte dialekt i replikkane for å kome det meir inn på livet, mens nynorskforfattarane ikkje har noka slik kjensle.

Trass i dette, rår bokmålet grunnen i Trøndelag. I skolen står nynorsken sterkast i Orkladalføret og i delar av Nord-Trøndelag, men i dei større sentra er han kasta ut nesten overalt. Pressa er gjennomført bokmålsdominert, og den vesle nynorsken som finst, er nesten alltid komen til avisa utanfrå, frå einskildpersonar, organisasjonar og institusjonar som nyttar nynorsk. At det her er tale om språktvang skulle vere klart nok: lesarane blir tvangsfora med det skriftspråket som er mest framandt for dei. Interessant i denne samanhengen er og det synet på målføret som gjennomsyrer pressa. Målføret blir brukt mest for å vere morosam, i trønderskrøner og petitstoff. Alt blir m. a. gjort for å underbygge synet på bokmålet som det allmenne skriftmålet, mens nynorsk og målføre på kvar sin måte blir sett som avvik. Dette synet pregar da også holdningane til språket blant folk, først og fremst i byane — jamvel om også bymåla i denne delen av landet uten tvil ligg nynorsk nærast, reint språkleg.

Likevel — oppblomstringa til målrørsla dei siste åra har også nådd Trøndelag. Vi er inne i ein periode med nyvurdering av tradisjonelle verdiar og synsmåtar, og bygdekulturen og folkemålet har i dag langt større prestisje enn for nokre år sia, ikkje minst blant dei unge. Om denne utviklinga held fram, kan vi truleg vente endringar i skriftspråksituasjonen dei komande åra — i Trøndelag som elles i landet.

Korleis er så framtida for trøndermåla? Det er ofte nok spådd at talemålet her i landet vil jamne seg ut og dialektane forsvinne om relativt stutt tid. Dei utviklingstendensane Arnold Dalen, som har skrive kapitlet om trønderdialektene, har funne, stemmer ikkje med dette synet. Rettnok er Trondheimsområdet i dag normgivande både for andre tettstader og mange bygder, men i mange strøk ser ein utviklingstendensar som går motsett lei. Dalen reknar med at vi etter kvart kan få ei utjamning mellom dei mindre bygdene og ei stabilisering av eit avgrensa antall regionale normer i ymse delar av Trøndelag. Ein del typiske former vil truleg bli trengt attende, som dativformene og former

Over til spalte 3 side 9

FOLKEAVSTEMNING?

Spørsmål til Arbeiderbladet

Finn-Erik Vinje svarer

I den pågående debatt omkring EF og ventuelt norsk medlemskap kan man finne ordet *folkeavstemning*.

Er det ikke riktigere å skrive ordet slik: *folkeavstemming*? Altså to *m*-er i stedet for *mn*. Det har jo ikke noe med *stemning* å gjøre, men med å *stemme*.

Takknemlig for svar.

Med hilsen
Arvid Sjoner

Svar: Fordelingen av suffiksene *ing* og *ning* følger ikke noe gjennomgående prinsipp. Fra først av ble *-ning* brukt bare ved slike verb som endte på *ne*, altså *brotne, drukne, mørkne, lysne og visne*, og seinere ble *-ning* overført til andre verbstammer. Alt i gammalnorsk har vi *-ning*-avledninger som *lesning* (av *lesa*), *getning* (av *geta*), *ritning* (av *rita*) o. fl.

Når det gjelder moderne norsk, kan jeg her bare gi noen holdepunkter:

Til dels er fordelingen av *-ing* og *-ning* bestemt av hvilken konsonant verbets stamme ender på. Har vi stammeutlyd på *l* som i *hyle*, *m* som i *lime*, *n* og *nn* som i *formane* og *bemanne*, og *r* som i *føre*, får vi *-ing*-avledning. Det heter *hyling, liming, formaning, bemanning, føring*. Og ender verbets infinitivsform på trykksterk vokal, får vi i moderne norsk — i motsetning til eldre dansk-norsk skriftmål — alltid *ing*-avledning. Det heter for eksempel *roing* og *sying*.

Ved en lang rekke ord med stammeutlyd på andre konsonanter enn de ovenfor nevnte, er det ingen fast praksis. Jfr. *dypfrys(n)ing, forsk(n)ing, opphev(n)ing, uttaking* og *uttagning* ,*ransak(n)ing* o.fl.

Til dels er valget av *-ing* eller *-ning* bestemt av den betydning vi vil ha fram. Bokmålet — i mindre utstrekning nynorsken — har en del ordpar der *-ing*-avledningen kommer i bruk ved den abstrakte, verbale betydningen, mens *-ning* avledningen har en annen, oftest konkret betydning. Slike eksempler er *bryting — brytning* («kamp, uro» — jfr. *brytningstid*), *bygging — bygning, kleding — kledning*. Om vi utnytter denne muligheten, kan vi f.eks. snakke om at *innrammingen skjedde mens vi ventet*, og resultatet ble en *vakker innramning*. Resultatet av en *oppdemming* (virksomheten å demme opp) blir en *oppdemning*, resultatet av en *taktekking* blir en *taktekning* osv. Men disse muligheter for semantisk spesialisering utnyttes ikke gjennomgående. I virkeligheten er det ikke svært mange ordpar av denne typen vi har, og som språkbruken respekterer. Av den siste ukes lesning av Aftenposten har jeg f.eks. notert former som *oppdemning, tømning, utbygning, inndragning, hyldning* i tydelig abstrakte, verbale betydninger — der vi altså, ut fra eksemplene i foregående avsnitt i dagens språkspalte, skulle vente *oppdemming, tømming, utbygging, inndragning, hylling*.

Arvid Sjoner nevner en avledning til verb med stammeutlyd på *-mm*, nemlig *stemme*. Skal det hete *avstemning* eller *avstemming*?

La oss først se om andre avledninger til samme verbtype kan gi et svar. Det heter utvilsomt *svømming* i de fleste tilfelle nå. Norsk riksmålsordbok (1957) har likevel *svømning* som normalform, likeså *drømming, stamming* («ha talefeil»), *trimming, lamming* (det å få lam), *kamming* og *kjemming*. Oftest heter det nok også *tømming* og *temming*. På den annen side er *-ning*-avledning det alminnelige ved *avstemning, tilstrømning, hemning* og *rømning*. Det heter enten *formumming* eller *formumning*. Fra de siste dagers avislesning har jeg notert både *tilstramning* og *tilstramming*.

TRØNDSK MÅL... Over fra side 8

som *vårrå, ståggå og vukku* for *værra, stægga* og *vækka* (vere, stige, veke). Men dei sentrale allmenntrøndske målmerka vil truleg halde seg, slike som den tjukke l'en, palatal *l* og *n*, og bortkasting av endings-*e (å kast* for *å kaste)* og endings-*r (hæsta* for *hestar)*. Såleis vil bondemåla halde på ein heilt særeigen identitet i høve til andre målføre.

Eg tok til med å nemne målføreundervisninga ved universiteta. I ein artikkel i tidsskriftet Ventil (våren 1972), utgitt ved Nordisk Institutt, Universitetet i Oslo, reiste eg kritikk mot den måten den blir driven på og reiste krav om ei undervisning som drog inn dei sosiologiske faktorane, moderne utviklingstendensar, tilhøvet til skriftmåla og holdningane til dei. «Trøndermål», gir eit framifrå døme på det eg ville ha. Boka bør få følgje av tilsvarande verk for alle andre landsdelar, og dei bør trekkast inn som grunnleggande element i undervisninga ved universiteta og ved gymnasa i dei respektive landsdelane. Ein ting eg saknar i «Trøndermål», som bør vere med i slike bøker, er målprøver. Ikkje segner oppskrivne i førre hundreåret, men aktuelle tekster som kan syne korleis målføra blir tala i dag i ulike geografiske område, sosiale grupper og generasjonar.

Eit viktig problem i denne samanheng er sjølsagt at den språksosiologiske forskinga berre såvidt er komen i gang her i landet, noko som gjer det uråd å dekke landet med vitskapeleg forsvarlege språksosiologiske utgreiingar. Men

Låvedør og itakisme

Hans Børli er, med tilføre av Språklig Samlings pris, som han har fått, inne på dette med dialekten sin og de vanskene han har hatt med den, og nemner bl.a. et intervju en journalist har hatt med han, og der journalisten har skildra dialekten hans som «brei som ei låvedør på en storgard». Han likar ikkje dette med storgarden, men har, etter det en kan forstå ingenting å bemerke til adjektivet «brei» (bred). Vidare forteller han at målføret har «tilbøyelighet til itakisme», og at han alltid har følt seg framand i begge våre offisielle målføre. Dette aller siste er det vel som har vore sjølve vansken for han — og som har tvinga han til å finna fram til sin eigen uttrykksmåte. Dette igjen har vore medverkande årsak til at han har nådd så langt fram som han har, trass i harde vilkår ellers.

Han held iallfall fram at det er godt å ha et dialektgrunnlag.

Hans Børli er diktar, og vi andre er, de fleste av oss, berre vanlige folk, som likevel har bruk for et språk å skrive på. Derfor har også underskrevne vore inne på ymse tankar om talemålsgrunnlaget. De ymse adjektiva som blir brukt til å karakterisere en dialekt har undra en, etter kvart. «Brei» er jo velkjent· «Tjukk» blir også brukt. Eg veit ikkje om det er nobelprisvinnaren O'Neill sjøl eller oversettaren som har ansvaret, men Alfred Maurstad sa iallfall noe slikt i «Lang dags ferd» at «dialekten min var tjukk som graut».

«Brei som ei låvedør på en storgard» og «tjukk som graut». Kor brei er ei låvedør, på en storgard, og kor tjukk er nå graut, slik med normalverdi oppført? Kva og korleis er egentlig kriteria?

Børli er inne på dette med itakisme, og vi kjenner jo alle den sinnsvakt morosamme «siv og tive stigge dir» o.s.v. — Mine eigne kunnskaper i framande språk er dessverre minimale, men tru om ikkje fransk, som er «edelt sprog» iflg. Hamsun, også skriv y og uttalar det i, og engelsk vekslar etter kryptiske reglar med i og ai. Er offisiell og akademigodkjent fransk og engelsk også breie og tjukke? Eg berre spør.

Børli nemner, med full grunn, Prøysen som den som har greid å uttrykke seg fullt lødig og seriøst på en forakta østlandsk dialekt. Han kunne gjerne nemnt en til. Skjæråsen.

« ..... og sia har a brønni i æille verdens læinn». Eg har vel hørt på hundrevis med julepreiker i mitt liv, som etter kvart begynner å bli nokså langt. Eg minnest ikkje ett ord av dem. De har rett og slett gått inn det ene øret og ut det andre. Prøysens «julepreike» derimot trur eg eg skulle greid å sitere temmelig ordrett — enda eg er vel nærast for en hedning å rekne. Skjæråsen er heller ikkje fri for å preike, av og til: — — — «Du er sjøl en liten en, du treng sjøl en storebror — — —».

Vi burde, etter mitt skjønn, snart slutte med å la vår så ofte omtalte kjærlighet til «våre dialekter» slå ut i å ha dem til beste frå Chat Noir og andre liknende scener, der latteren slår høgt i taket straks det kjem inn en og begynner å snøvle på «bygdemål» eller «Vika-språk». Eg kaller det språklig diskriminering, og lurar forresten på om det ikkje er straffbart etter norsk lov.

Ettersom en ,trass i si verdslege legning, har begynt å tangere det sakrale, kunne en være frista til å fortsette litt· Kva med «i begynnelsen var ordet, og ordet var hos guden, og ordet var gud, og ordet vart kjøtt og tok bustad iblant oss»? «Ordet» skal her være en oversettelse av «logos», som også betyr «tanke». Ligg det ikkje en grunnleggande visdom i dette? Kan en i det hele tatt begynne å tenke før en har ord å tenke med? Og kva ord er det en har å tenke med

---

det viktigaste føremålet med bøker av denne typen må vere å stimulere til interesse for desse problemstillingane og dermed til meir forsking. Forsking som ikkje bør vere noko mål i seg sjøl, men som bør ha det siktemålet å fremme ei demokratisk språkutvikling.

«Trøndermål. Språkarv og språkforhold i Trøndelag og på Nordmøre».

Redigert av Arnold Dalen og Ola Stemshaug.

Orionbøkene, Det Norske Samlaget 1972. Kr. 28,—.

Lars S. Vikør.

når en begynner å tenke? Det er vel de orda en lærer av mor og far og kameratene, m.a.o. sin dialekt. Den er det som ledar den umåtelig sterke intellektuelle utvikling i de første 6—7 år av ens liv. Så kjem en på skolen, og da går det etter kvart opp for en at det verktøyet en har brukt inntil da, det er mindreverdig, og må erstattast av et anna, et bedre og mer almenngyldig. Et som har ferdige klisjear for alle de tankane en har bruk for i livet.

Etter mi meining burde norsk-opplæringa i skolen begynne med at en lærte å skrive sin eigen dialekt. Når det var gjort, kunne en gå over til den ene eller den andre av de offisielle skriftnormer.

Eg er klar over at dette vil stille store krav til læraren, som altså i de fleste tilfelle ville bli nødt til å sette seg inn i en for han frammand dialekt, men burde vi ikkje egentlig stille såpass krav til en lærar?

Ikkje veit eg så sikkert, men trur gjør eg, at dersom alle norske skolebarn fikk lære sitt eige språk, sin dialekt, først, for sia å gå over til den ene eller den andre av våre offisielle språknormer, så ville språk-kjenslegrunnlaget vise seg mer solid — og kanskje en slapp å sjå «hvert» for «vært» og andre slike hendesløyser.

— — Børli og andre med «diktargivnad» har eg ingen bekymringar for. De vil, om så gjennom «kamp og trengsel», sprenge seg fram til sin eigen uttrykksmåte, finne si eiga form — — som Børli, og ikkje mindre Prøysen har gjort. For den vanlige kvinne og mann er det ikkje så enkelt, og eg meiner det norske folk treng all den støtte vi kan få, skal vi komme igjennom den framtidige utviklingga med vår integritet og vår individualitet i behold. Dessuten reknar eg den ovafor skisserte vegen for å være den sikraste når det gjeld å nå fram til vårt mål: ei verkelig språklig samling i Norge — — ei språkform som alle nordmenn kan finne noe av sitt eige i, og kjenne seg heime i.

Det er visst berre i matematikken den rette (beine) linja er den stuttaste vegen mellom to punkt.

Gisle Gravem.

"Liberalisering" av bokmålet

Av
YNGVE BAUTZ

Jeg ser at Rådet vil «liberalisere» Bokmålet og bøte på reglene for bøying av verb.

Bak står vel forfengelige foreldre som ikke vil finne seg i foraktelige folkemålsformer som «levde, tygde, hilste og seilte». «Levet, tygget, hilset og seilet», skal det jo hete blant pene og dannede mennesker. Den som tviler på at slikt kan være «levende riksmål», blir vist til praksis i publikasjoner som satser på «sproglig frihet» og en «sprogutvikling uten kunstige inngrep».

Denne praksis, denne «sproglig frihet» og sprogutvikling uten kunstige inngrep» har jeg lyst til å gi Rådet en prøve på:

I et par artikler jeg skrev for et ledende konservativt organ, bøyde jeg svake verb slik jeg alltid har gjort det. Men på trykk ble både «murte» og «murt» til «muret»; både «bygde» og «bygd» ble til «bygget».

Det er altså ikke de formene som faller naturlig for den som skriver, vi får se i avisene. Et doktrinært og nidkjært «sprogpoliti», postert som journalister, korrekturlesere og typografer, arresterer omgående ethvert tilløp til «fri sprogutvikling» og passer nøye på at den «sproglige frihet» man agiterer så iherdig for, ikke får slippe til i egne spalter.

En presse som steller seg på denne måten kan *ikke* gjøre krav på å representere et levende, naturlig og aktuelt norsk.

I denne språkpolitiske «time of appeasement» er det nok først og fremst Foreld-reaksjonen som kan vente å få viljen sin når Rådet tar til med å «liberalisere» Bokmålet. Selve «sprogfreden» kunne jo komme i fare om man fra andre hold skulle formaste seg til å trekke inn noe så ufordragelig som *norske* grammatiske former.

«Dog, Fred er ej det bedste», og jeg vil være så taktløs å be Rådet sørge for at vi som ikke skammer oss over den norske arven vår, må få lov å bøye norske ord etter norske mønstre når vi skriver norsk Bymål i norske skoler og i norsk offentlig tjeneste.

SPØRSMÅL OG SVAR

Det er perfektum partisipp av sterke verb jeg vil rette lyset mot denne gangen.

Vi har en del ord som det ikke er råd å bøye på skikkelig vis så lenge vi ikke får bruke norske former. Ta det intransitive, sterke verbet «sprette». Der jeg kommer fra sier vi «spretti» i perfektum. Andre steder heter det «sprotti» eller sprotte». Men i ordbøkene står det «sprettet», og det må jo være både galt og misvisende. For «sprettet» er jo papirvarianten av «spretta» og hører så avgjort det *transitive, svake* verbet til.

Verbet «dette» er et annet eksempel på hvor galt det er å forby norske mønstre når vi skal bøye norske ord. «Detti» sier jeg i perfektum. «Dotti» eller «dotte» sier andre. Men «dettet», som er den offisielle forma, kan ikke på noen måte være rett: «Dettet» er ugrammatikalsk og hører ikke hjemme noe sted i landet vårt.

I det naturlige bymålet har vi en sikker hjemmel for å bøye sterke verb etter norske mønstre, og det er på høy tid myndighetene tar konsekvensen av dette i det offisielle formverket.

Når Rådet skal «liberalisere» Bokmålet og gi oss flere måter å bøye verb på, må det være klart at det er et naturlig perfektum partisipp av sterke verb vi sakner; ikke kunstige fortidsformer som «levet» og «tygget».

Yngve Bautz.

Vi har lenge hatt glede av språkspalta til Finn-Erik Vinje i «Arbeiderbladet». Nå har Vinje gitt ut en del av tilfanget fra «språk og språkproblemer» i ei bok som vi vil gi vår beste anbefaling. Boka heter «Godt ord igjen. Råd og regler for skrift og tale», utgitt hos Aschehoug & Co.

Her er en del av de utklippa vi har samla fra «Arbeiderbladet». De skulle gi leserne et inntrykk av det stoffet en kan vente å finne i Vinje's bok:

Hva mener De om den tiltakende bruken av mannlige betegnelser om kvinner. Jeg sikter til *lærer* brukt om kvinner og andre slike eksempler.

O. B.

Svar: For en del yrkesutøvere finnes det to titler, en for kvinnen og en for mannen. I våre dager opplever vi en oppløsning av gamle kjønnsroller: Kvinnen får etter hvert samme stilling som mannen i yrkeslivet.

Dette har fått språklige konsekvenser ,noe som gir instruktivt bevis for at språket er samfunnets speil. *Lektoren, rektoren* og *professoren* fikk aldri noen kvinnelige kolleger i språkets verden. Dette er prestisje-yrkene. I dag er utviklingen gått videre. Når yrkesutøvere har samme oppgaver, ansvar og lønn er det overflødig å angi noen kjønnsforskjell i tittelen. Derfor heter det nå *lærer* om begge kjønn ,likeså *sykepleier, sufflør, påkleder* osv.

For aktører i idrettslivet finnes det en rekke betegnelser på *-er: trener, vinner, spiller, turner, løper, hopper, kaster, mester* osv. Hos enkelte journalister er det en tendens til å ville erstatte disse ord på -er med tilsvarende på *-erske* eller *inne* når talen er om kvinner. Det skrives *vinnerske, spillerske, mesterinne* o. s. v. Til grunn for dette ligger vel et ønske om språklig nøyaktighet; etter min mening er dette en overdreven nøyaktighet. I følgende sitater kunne en nøyd seg med den ikke-kjønnsdifferensierende tittelen: *Shane Gould kan her gratuleres* av sin landsmanninne Karen Moras (Dagbladet), *Vår nordiske mesterinne* Solfrid Østberg (Aftenposten), Barbara Hepworth er først og fremst kjent som billedhoggerinne (Arbeiderbladet). Arbeiderbladet brukte tittelen *Den første rørleggerinnen* — men det var vel ment som en vits. Jeg spår at det om kort tid vil være naturlig å bruke *målmann* om kvinnelig burvokter, på samme måte som vi kan se at stortingsmann blir brukt om kvinnelige representanter. En kvinne kan jo gjerne være *varamann:* Jane Mykle møter som *varamann* for Anton Stoveland (Asker og Bærums Budstikke), eller gjerningsmann: Han mistenker ofrets *hustru* for å være *gjerningsmann* (Arbeiderbladet), eller nordmann: Som *nordmann er det en selvfølge at jeg benytter meg av norske krefter til ballettene* (Anne Borg i intervju med Arbeiderbladet). Jeg har tilmed sett *sjømann* brukt om kvinne: *Som sjømann var hun ikke selvangivelsespliktig for den inntekt hun hadde om bord.* (Dagbladet).

At en kvinne kan vært *talsmann* er visstnok allment akseptert, og det er vel ment som en morsomhet når Arbeiderbladet skriver om Elsa Rastad Bråthen at *hun gjorde seg til talskvinne for mer frihet til hjemmeværende husmor.* Heller ikke *froskekvinne* skal vel tas alvorlig: *den vakre froskekvinnen Anne Stubdal svømte omkring og lot seg fotografere* (Arbeiderbladet).

Om utviklingen følger den bane jeg tenker meg, får vi altså en gjennomført todeling av ordet manns betydningsfelt. På den ene side vil det bevare betydningen «voksent menneske av hankjønn», på den annen side vil det av sammensetninger som *talsmann, formann* osv. — utskille seg en ny betydning av etterleddet, nemlig «voksent menneske».

Og om når mannen trenger inn på yrkesområder som hittil har vært reservert for kvinnen, vil vi da oppleve at kvinnenevninger brukes om mannen? Om menn begynner å utøve de sysler som hører

jordmødres og *koldjomfruers* yrkes til, skal vi da lage nye yrkestitler for dem, eller skal vi beholde de gamle og gi dem utvidet betydning?

Vi har nylig fått svar på spørsmålet. Regjeringen har nemlig lagt fram forslag om endring av lov av 1898 om jordmødre, og lovendringene tar sikte på å åpne adgang også for menn til å være — ja, nettopp: *jordmødre!* Den gamle yrkestittelen skal beholdes.

Det er et ord jeg har støtt på flere ganger i det siste og som jeg ikke har funnet noen forklaring på i de ordbøkene jeg har rådført meg med. Det er *finurlig* og *finurlighet.* Siste gang jeg så det, var i en kronikk av Odd Solumsmoen i Arbeiderbladet om Vilhelm Krag. Der stod det: «Men de beste av dem (d. e. diktene hans) virker den dag i dag med sine rytmiske *finurligheter,* med sine sære ord og vendinger». Kan jeg få hjelp i Arbeiderbladets språkspalte?

O. W.

Svar: *Finurlig* og *finurlghet* er helt nye ord i norsk. Jeg også har ettersøkt det i de nyeste ordlistene og ordbøkene, men så vidt jeg ser, har ingen fått dem med. Ikke en gang den aller nyeste ordboka, den som heter Lexi og kom ut i slutten av 1971, oppfører finurlig. Men ordet er registrert i våre store ordarkiver i Oslo. Jeg har gått gjennom samlingene og konstatert at det eldste belegg som finnes, er fra 1968. I bladet Farmand, nummer 40 i 1968, står det: «Ingen må la seg forlede — av alle finurlige administrative ordninger og tekniske og byråkratiske arrangementer.» Nyere sitater med denne ordbruken er det ikke vanskelig å finne: I dag får ordet sies å være et moteord.

Finurlig betyr «lur, snedig, fiffig, utspekulert»; i likhet med så mange andre nyheter i norsk har ordet kommet til oss fra svensk.

Ordet er nemlig særsvensk; det brukes ikke i dansk. I svensk har det vært i bruk i over 200 år. Det finnes sitater helt fra 1759.

Det er ikke så lett å svare på spørsmålet om opprinnelsen til dette ordet. Mange kloke hoder har spekulert over problemet. Den teorien som har mest for seg, går ut på følgende: *Finurlig* er en spøkende avledning til *fin,* med leddet *-urlig* etter ord som figurlig og naturlig.

Andre har villet forklare *finurlig* som en avledning til *filur* «skøyer» — altså egentlig *filurlig. Filurlig* er etter denne teorien blitt til *finurlig* på samme måte som f. eks. latin *peregrinus* «fremmed» er blitt til *pelegrinus* og seinere til *pilegrim.* Når to like lyder kommer etter hverandre med kort mellomrom, er det en tendens til å gjøre dem forskjellige, jfr. *balbere* for *barbere.* Slik endring kalles i språkvitenskapen for dessimilasjon. Et annet eksempel er *kartoffel* av Tartuffel, som finnes i eldre tysk og stammer fra italiensk *tartufolo* «trøffel».

*

Redaktøren for Arbeiderbladets språkspalte har flere ganger vært inne på hvordan språket kan utnyttes som maktmiddel, og han har påvist hvordan politikere og reklamefolk skaper stemninger ved hjelp av et nøye avstemt valg mellom slike affektive (følelsesladde) ord.

Nå har det i den siste tida vært så mye filologisk småpirk i språkspalta at det kunne være på tide å gjenoppta temaet med språket som påvirkningsmiddel og bedøvelsesmiddel. De politiske partiers programmer for eksempel, de gir utmerket grunnlagsmateriale for språklige og semantiske studier av en bestemt sort språkbruk. Kan ikke F.E. Vinje iallfall gi noen antydninger om disse ting?

Stud. filol.

Svar: Visst utgjør politisk språkbruk et interessant studiemateriale for språklige og semantiske undersøkelser. De fleste av oss har jo et inntrykk av at politisk språkbruk på mange måter fungerer som et særspråk, et språk i språket: den som vil gjøre lykke i politikken, må lære seg reglene for denne språkbruken.

La oss ta et eksempel, og vi begynner med å kikke på en passasje fra Arbeiderpartiets arbeidsprogram. Men aller først kan vi slå fast dette:

Et samfunn med vekst, trygghet og trivsel, bygd på samarbeid og solidaritet er et godt samfunn; det er sånn samfunnet skal være. Et samfunn uten vekst, trygghet og trivsel, et samfunn som ikke er bygd på samarbeid og solidaritet, er ikke et godt samfunn; det er ikke sånn samfunnet skal være.

Når vi sier at *Det Norske Arbeiderparti vil arbeide for et samfunn med trygghet og trivsel, bygd på samarbeid og solidaritet* (arbeidsprogrammet for 1970—73), da sier vi noe som ingen vil bestride: Vi skal arbeide for et samfunn som er slik at vi bør arbeide for det.

Hvis vi sa det slik: *Vårt Parti vil ikke arbeide for et samfunn med trygghet etc.* — da har partiet sagt noe dumt, nemlig at Vårt Parti ikke vil arbeide for et samfunn som er slik at vi bør arbeide for det.

Formuleringen i Arbeiderpartiets arbeidsprogram er en platthet, fordi ingen vil kunne bestride den uten å komme med en selvmotsigelse. Formuleringen har lav informasjonsverdi; den skal tjene andre formål.

I en kommentar til gallup-tall sa Per Borten iflg. Aftenposten: *Meningsmålingen ble foretatt i en litt beveget tid og jeg er enig i at man på den bakgrunn ikke har grunn til å legge for stor vekt på tallene.* Å si at noe er *for stort* betyr at det ikke er som det bør være. Om dette uttrykket settes inn i et utsagn som fra før betegner hvordan noe ikke bør være, blir resultatet en ubestridelig, men innholdsløs sanhet.

Den som ikke er enig med Borten, måtte forme den selvmotsigende oppfatning at det er grunn til å legge for stor vekt på galluptallene.

I den politiske debatten vrimler ler det av slike plattheter. Språket har her annen hensikt enn den å meddele informasjon; i mange tilfelle — både i politikken og utenfor den — er det nemlig viktigere at noe sies enn *hva* som sies.

Merkverdige artikler i "Frisprog"

Både i «Frisprog» nr. 9 og nr. 10 omtales Landslaget for språklig samling i forskjellige sammenhenger. Det er i alle fall et framskritt fra den gang «Frisprog» innskrenket seg til en notis om at Språklig Samling «er en stendød organisasjon». Men fortsatt har jeg inntrykk av at den organisasjonen «Frisprog» omtaler, og den organisasjonen jeg er med i, er to heilt forskjellige ting.

I lederartikkelen i «Frisprog» nr .10 står følgende om Språklig Samling: «Dette landslaget består for det meste av skolefolk med rot i nynorsken.» I samme blad stilles på første side spørsmålet: «Og dette samnorsklaget som ble laget for mange år siden — eksisterer det egentlig i dag? Finnes det andre enn en håndfull desillusjonerte målfolk som fremdeles tror på en sammenrøring av to etablerte skriftsprog?» «Frisprog» har også tidligere gitt uttrykk for slike tanker. Men det *er* ikke sant ,og det *blir* heller ikke sant om det gjentas. Språklig Samling har en god del skole- og universitetsfolk som medlemmer — utmerkede personer med bakgrunn i nynorsk såvel som i bokmål — men også medlemmer fra ei rekke andre yrker, og mer eller mindre kjente representanter fra de fleste politiske partier. (Jeg har for øvrig fått inntrykk av at de fleste av våre medlemmer er fra Østlandsområdet.)

I sitt førstesideoppslag med overskrift «Lojalitetskonflikt» later «Frisprog» (nr. 9) til å tro at Landslaget for språklig samling består av EF-motstandere, og at lagets nestformann, fru Seweriin, dermed kommer i samvittighetskonflikt, eller til og med må opptre på uærlig vis. Nå er det mulig at der rår en monolittisk enighet om EF i Riksmålsforbundet, men blant Språklig Samlings medlemmer er der som nevnt representanter for ulike partier, og derav følger at meningene er delte. Noen (som dr. philos. Helge Ytrehus) hevder altså at norsk EF-medlemskap vil ha ugunstig innflytelse på vår språksituasjon. Andre (som undertegnede) oppfatter norsk EF-medlemskap som ønskelig og nødvendig. Men laget mener at spørsmålet bør drøftes, og da også gjerne i vårt medlemsblad. Her fins ikke noen «lojalitetskonflikt»!

Jeg venter naturligvis ikke at «Frisprog» skal ha noe til overs for Landslaget for språklig samling, men jeg venter at bladet også i omtale av personer og organisasjoner som det er uenig med, avstår fra direkte mistenkeliggjøring og insinuasjoner. Jeg synes «Frisprog» dessverre flere ganger har gått langt over streken, bl.a. i ovennevnte oppsett, men også i et to-spalters oppslag i samme nr. med overskrift «Ad Norsk Språkråd. Merkverdige opplysninger fra Språklig Samling.» Her får vi vite at bl.a. redaktør Margrete Aamot Øverland, sammen med de andre representantene for Riksmålsforbundet, i bladet «Språklig Samling» er blitt oppført som nynorskrepresentanter i språkrådet. Det er naturligvis beklagelig, og jeg forstår godt at fru Øverland ikke satte pris på denne plasseringa, men jeg tror jeg kan garantere henne at ingen av Språklig Samlings medlemmer ville finne på å tro at Riksmålsforbundet går inn for nynorsk! For øvrig går det tydelig fram i medlemslista i bladet «Språklig Samling» at ordet «nynorsk» et par steder feilaktig er kommet inn i stedet for «bokmål». Å blåse opp en slik trykkfeil som «Frisprog» gjør, og kalle det «merkverdige opplysninger», er — for å si det pent — nettopp *merkverdig!*

For moro skyld undersøkte jeg om der var noen feil i de to siste nr. av «Frisprog», og jeg fant flere. Slikt forekommer i de fleste trykksaker. Den verste sto under «Sprogdetektiven» i nr .10, der det korrekte «De blir uvenner og slåss....» oppføres som feil og uttrykkelig rettes til «sloss»! Her kan man neppe skylde på trykkfeil. (Hvorfor er forresten enkelte av riksmålstilhengerne så redde for bekstaven «å»? Jeg ser rett som det er, bl. a. i konservative aviser ,skrivemåten «hov» for «håv» (til fisk).

Av andre feil finner jeg i Gorgus Cowards store artikkel i «Frisprog» nr. 9 følgende periode: «Kan vi gjøre vårt til å fjerne disse årsaker til bitterhet i språkstriden, vil vi være langt kommet i retning av et positivt og fruktbart samarbeide i norsk sprogs tjeneste.» Og for å gjøre det fullkomment, fortsetter artikke-

len på side sju under tittelen: «Språgrådet må sette valgfrihetslinjen.....» Vi har altså både «språk», «sprog» og «språg». Min teori er likevel ikke at en dyktig mann som herr Coward (eller «Frisprog») ikke kan bestemme seg. (Dette ville nok derimot ha vært «Frisprog»s vanlige kommentar om artikkelen hadde stått f.eks. i «Arbeiderbladet».) Jeg gjetter at for rektor Coward er det naturlig å skrive «språk», men at «Frisprog» forsøker å «rette» det til «sprog».

I artikkelen «Sammenblandingen av målformene i NRK» i «Frisprog» nr. 10 kalles bokmål og nynorsk for «de to målfører». Jeg vet at «Frisprog»s redaktører kjenner forskjellen i betydning på «målføre» og «målform», og derfor må ha oversett også denne feilen.

«Frisprog»s redaktører gjør sikkert sitt arbeid så godt de kan. Likevel forekommer det til dels grove feil i bladet. På den bakgrunn synes jeg bladets redaktører bør innrømme også andre et visst «slingringsmonn, og ikke trekke deres åndsevner eller ærlighet i tvil på grunn av små feil.

Til slutt et spørsmål som ikke har med «feil» å gjøre: Riksmålsforbundets offisielle stilling til nynorsken kjenner jeg. Hvilken kommentar har «Frisprog»s redaktører til at en av bladets tilhengere, Eva Aall, i nr. 9 karakteriserer nynorsk som «vestlandske folkelyder»? Synes «Frisprog» at dette er i samsvar med den saklige tone som vel også de fleste riksmålstilhengere nå ønsker i språkdebatten?

Egil Røssaak.

I tilknytting til dette innlegget vil redaktøren si seg lei for at prentesvarten herja med lista vår i nr. 1 i år over representantene til Språkrådet.

Lærerik bok om barn

Med «Praktisk barnepsykologi» har Åse Gruda Skard gitt oss en ny, omarbeidet og utvidet utgave av «Barn i dagliglivet». Boka, som er vel kjent i nordiske land, har, likesom de barn den forteller om, gjennomgått en betydelig vekst og utvikling i de vel 30 år den har eksistert. Den har beholdt noen grunnleggende karaktertrekk, så som det å betrakte de forskjellige personlighetsaspekter hos barnet som en samlet helhet, og det å se disse barna i samspill med medmennesker og øvrig miljø.

Ellers har den vært i stadig utvikling og vist evne til fornyelse. Det er betryggende å vite at boka så mange ganger er blitt revidert. En bok som gjelder behandling av barn i utvikling, må med jevne mellomrom skrives på nytt. Forfatterinnen slår også fast i innledningen at «noen «hustavle» nytter det ikke å sette opp. Ny gransking vil stadig øke vår viten og utdype vår forståelse for barna. Det gjelder at vi er åpne for ny kunnskap, villige til å gi slipp på fordommer og tankevaner og stå ferdige til å ta ny erkjennelse i bruk.

Dosent Skards fremstilling strekker seg fra foreldrenes holdning til det barnet som er i vente, og til de unges inntreden i det voksne samfunn, m.a.o. alle de årene oppdrageroppgavene er sentrale. Den byr leseren forklaringer på barns atferd og råd om behandling i de utallige, vanskelige situasjoner som oppdrageren står overfor. Snart får vi fenomenene skildret slik de tar seg ut for iakttageren, og snart ser vi verden og situasjonene med barnets øyne. Forfatterinnen har et usedvanligt rikt materiale å øse av. Fremstillingen viser et meget bredt erfaringsgrunnlag ,både fra vanlig oppdragergjerning og fra forskning og klinisk arbeid. Dessuten preges boka av tallrike referanser til nyere forskningsresultater i inn- og utland.

Den alt overveiende del av stoffet gjelder vanlige barn i situasjoner og forhold som er aktuelle for alle på de forskjellige utviklingsnivåer. Foreldre og pedagoger som arbeider med barn og ungdom vil ha stor nytte og glede av denne levende og engasjerende fremstillingen. Den er også så oversiktlig og systematisk disponert ,at den lett kan brukes som håndbok når en raskt vil orientere seg om spesielle emner eller utviklingstrinn. Ganske kort behandler boka også forskjellige vansker og avvik, og drøfter behov og muligheter for hjelp med slike problemer.

Mange lesere ville sikkert satt pris på noen illustrasjoner og tabeller for å lette oversikten over visse utviklingstrekk og forskningsdata. Dette finner vi bare et par av i hele boka. I tillegg til kilder og referanser og et fyldig register, finner vi også forslag til videre lesning. Alle bøkene som her foreslås er enten skrevet på, eller oversatt til skandinaviske språk, og hver bok får en kort karakteristikk som vil gjøre det lettere å velge ut det en ønsker å lese. Endelig finner vi en rekke titler på skjønnlitteratur om barn, disse også på skandinaviske språk.

I vårt land er der et sterkt behov for en bok som denne. Det er å håpe at de som har med barn og ungdom å gjøre, i heim og skole, gjør seg kjent med «Praktisk barnepsykologi».

LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Medlemspengar, kr. 10,— pr. år.
Postgiro 16 378.

Formann:
Rakel Seweriin, Fastingsgt. 7, Oslo 3, tlf. 60.67.89
Kasserer: Johs. Fosså, Postb. 636, Oslo 1.

LOVER

LOVER vedtatt på landsmøtet i 1959, med endringer vedtatt på landsmøtet i 1971.

§ 1. FORMÅL

Landslaget for språklig samling vil arbeide for ett skriftspråk i landet og søke å nå fram til dette ved gjensidig tilnærming mellom bokmål og nynorsk. Landslaget er partipolitisk uavhengig.

§ 2 MEDLEMSKAP

Alle som deler det syn organisasjonen har på språkspørsmålet, kan bli medlemmer, direkte eller gjennom lokallag.

§ 3 LANDSMØTET

Landsmøtet, som blir holdt hvert annet år, er øvste myndighet i landslaget. Ekstraordinært landsmøte holdes når 50 medlemmer eller et flertall i landsstyret krever det. Alle medlemmer som har betalt kontingent, kan delta på landsmøtet.

§ 4 LANDSSTYRET OG SENTRALSTYRET

A. Landsmøtet velger ti medlemmer som sammen med sentralstyremedlemmene danner landsstyret. Det velges så mange varamenn som landsmøtet bestemmer. Landsstyret er øvste myndighet mellom landsmøtene.....

B. Landsmøtet velger et sentralstyre med følgende medlemmer: Formann, nestformann ,kasserer, sekretær og tre andre medlemmer. Det velges tre varamenn, helst blant landsstyrets medlemmer eller varamenn.

Landsstyret er vedtaksført når minst åtte medlemmer er til stede ,sentralstyret når minst fem medlemmer er til stede. Fra møtene skal det sendes protokoll til medlemmene og varamennene i landstyret. Protokollen fra landsstyremøter anses godkjent når det ikke er kommet skriftlig protest innen 14 dager etter at den er sendt ut til medlemmene.

§ 5 KONTINGENT

Landsmøtet fastsetter kontingenten.

§ 6 LOVENDRINGER OG OPPLØSNING

Endringer i lovene krever 2/3 flertall på landsmøtet. Oppløsning kan bare skje dersom 2/3 flertall på et ordinært landsmøte krever det.

— — —

Kontingenten er for medlemmer med fast inntekt 20 kroner året. For skoleelever, studenter og andre uten fast inntekt er den 5 kroner året. Livsvarig medlemskap koster 100 kroner. Disse medlemmene får tilsendt bladet. Støttemedlemmer betaler minst 5 kroner året. De får årsmelding og ikke medlemsbladet.

Medlemsbladet koster i abonnement 10 kroner året.

Landslaget for Språklig Samling har postadresse: Postboks 636. Oslo 1. Postgirokontonummeret er: 1 63 78.
Laget gir ut bladet SPRÅKLIG SAMLING, som kommer med fire nummer i året.

NY BARNEBOK

«Det hender i naturen»
av Leif Egerdal,
Forlaget Magne.

Dette er ei bok som forteller om noen av de kjente dyra, fuglene, fiskene og plantene i Norge. Stoffet blir lagt fram i ei enkel form: ei fortelling om et bestemt individ av arten. Etter hver fortelling kommer ei liste med data om det dyre- eller planteslaget individet står for. Framstillingsmåten er prega av det fine pedagogiske omdømmet Leif Egerdal er så kjent for, og boka er atskillig mer lettlest enn ei vanleg lærebok. Særs gode teikninger gjør sjølsagt stoffet enda mer livaktig og nært.

Boka er skrivi for barn i småskolen og prøver gjennom naturkunnskap å legge et grunnlag for sann naturglede og forståing for naturvern. En kunne kan hende ha ønskt seg noe mer sammenheng mellom fortellingene, men dette har ikke vært lett å få til når en skal få med seg tilstrekkelig representativt materiale om ulike arter og de tilhøva de lever under. Når det gjelder naturvern, er det mulig Egerdal har sikta noe for høgt når han trekker inn kraftutbygging og utslipp av kjemiske avfallsstoffer. Det skal en god lærer til å få barn i småskolen til å bli fenga av dette. Det ville kanskje vært bedre med mer nærliggende emner, et naturvern en kan arbeide for til daglig i heim og på skole.

Disse innvendingene skal likevel ikke overskygge det faktum at Egerdal har git barna i skolen et forvitnelig stoff å sette seg inn i, helst med god assistanse av interesserte lærere og foreldre. Kort sagt: gjør barna glad med denne boka!

Ivar Grotnæss

BLI MEDLEM

AV

SPRÅKLIG SAMLING